
SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

- Z OBSAHU: PODOBA, Juraj: Dve tváre etnického konfliktu
v postkomunistickej Európe
POPELKOVÁ, Katarína: Etnologické aspekty štúdia
rodiny vo vinohradníckom prostredí
VRZGULOVÁ, Monika: Pozície a roly žien
v živnostníckych/podnikateľských rodinách,
zachytené v ich interpretáciách životných príbehov
JENČOVÁ, Irena: Vybrané teoretické prístupy
k štúdiu lásky a partnerských vzťahov
FALŤANOVÁ, Ľubica: Význam obchodu v živote
mesta v kontexte súčasných zmien

Na obálke:

Prvá strana: Vínná etiketa Jána Belicu z Orešian. Obrázok zo štúdie K. Novákovej: Počiatky dedinského turizmu na Slovensku (Slovenský národopis 4/2004).

Preklady: autori textov, Tatiana Bužeková

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings.

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- P o d o b a Juraj:** Dve tváre etnického konfliktu v postkomunistickej Európe..... 419
- P o p e l k o v á Katarína:** Etnologické aspekty štúdia rodiny vo vinohradníckom prostredí..... 443
- V r z g u l o v á Monika:** Pozície a roly žien v živnostníckych/podnikateľských rodinách, zachytené v ich interpretáciách životných príbehov..... 455

MATERIÁLY

- J e n ě o v á Irena:** Vybrané teoretické prístupy k štúdiu lásky a partnerských vzťahov..... 466
- F a l f a n o v á Lubica:** Význam obchodu v živote mesta v kontexte súčasných zmien..... 481

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSY

- In memoriam profesora PhDr. Richarda Jeřábka, DrSc. (Miroslav V á l k a)..... 497
- Soňa Kovačevičová jubiluje (Rasťa S t o l i ě n á – Peter S l a v k o v s k ý)... 501
- Zdravica Božene Filovej k životnému jubileu (Gabriela K i l i á n o v á)..... 503
- Nezabúdame na Margitu Méryovú... (Mojmír B e n ž a)..... 506
- Zdravica prvej profesorky etnológie (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 508
- Seminár "Neroľnícka rodina na Slovensku" (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 510
- Seminár „Židovská komunita po roku 1945“ (Ivica B u m o v á)..... 511
- Seminár „Migrácie-diverzita-identita“ (Dušan K a d l e ě í k)..... 512
- Vedecká konferencia „Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve“ (Dušan K a d l e ě í k)..... 514
- Seminár „Múzeum a etnograf“ X. (Milan C h l e b a n a)..... 516
- Etnofilm Čadca 2006 (Zuzana B e ň u š k o v á)..... 517

- Konferencia „Histórie žien“ v réžii Aspektu (Marta B o t í k o v á)..... 520
- Študentský seminár "Terénny výskum očami študentov" (Matej M o n c o l)..... 522
- Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Cambala (Katarína Ž e ň u c h o v á)..... 524

RECENZIE - ANOTÁCIE

- Štefan Šutaj (ed.): Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty (Sandra K r a l j)..... 527
- Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov (Rastislava S t o l i ě n á)..... 528
- Jana Pospíšilová, Eva Krekovičová (eds.): Od pohádky k fámě (Zuzana P a n c z o v á)..... 529
- Almanach k 60. výročiu Ústavu evropskej etnológie Filozofickej fakulty Masarykovy Univerzity 1945-2005 (Juraj P o d o b a)..... 530
- Magdalena Beranová: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku (Judita H r d á)..... 532
- Miloš Tomandl: Tradiční lidová kultura v pracích pražské etnografické školy (Oldřich K a š p a r)..... 534
- Hans Christian Andersen: Rozprávka môjho života bez príkras (Gabriela K i l i á n o v á)..... 535
- Marek Jakoubek – Zdeněk R. Nešpor – Tomáš Hirt (eds.): Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova (Petr J a n e ě e k).... 536

CONTENTS

STUDIES

- P o d o b a, Juraj:** Two faces of ethnic conflict in postcommunist Europe..... 419
- P o p e l k o v á, Katarína:** Ethnological aspects of the study of family in the wine-growing environment..... 443
- V r z g u l o v á, Monika:** Position and roles of women in families of entrepreneurs as narrated in their personal life histories... 455

MATERIALS

- J e n ě o v á, Irena:** Selected theoretical approaches towards the study of love and partnership..... 466
- F a l f a n o v á, Lubica:** Importance of trade in the city-life in the context of recent changes..... 481

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- An obituary for Richard Jeřábek (Miroslav V á l k a)..... 497
- Jubilee of Soňa Kovačevičová (Rasťa S t o l i ě n á – Peter S l a v k o v s k ý)..... 501
- Jubilee of Božena Filová (Gabriela K i l i á n o v á)..... 503
- Jubilee of Margita Méryová (Mojmír B e n ž a)..... 506
- Jubilee of Viera Feglová (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 508
- Workshop "Non-farmer family in Slovakia" (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 510
- Workshop „Jewish community after the year 1945“ (Ivica B u m o v á)..... 511
- Workshop „Migration-diversity-identity“ (Dušan K a d l e ě í k)..... 512
- Scientific conference „Reflection of globalisation in the local society“ (Dušan K a d l e ě í k)..... 514
- Seminary „Museum and ethnograph“ X. (Mi-lan C h l e b a n a)..... 516
- Ethnofilm Čadca 2006 (Zuzana B e ň u š -k o v á)..... 517
- Aspect's Conference „Histories of women“ (Marta B o t í k o v á)..... 520
- Student seminary "From the student's point of view" (Matej M o n c o ľ)..... 522
- 150-years from the birth of Samo Cambi (Katarína Ž e ň u c h o v á)..... 524

BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS

527

**DVE TVÁRE ETNICKÉHO KONFLIKTU
V POSTKOMUNISTICKEJ EURÓPE**
(Na príklade komparácie regiónov stredovýchodnej
a juhovýchodnej Európy)

JURAJ PODOBA

*PhDr. Juraj Podoba, CSc. Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia, juraj.podoba@savba.sk*

Situation after the breakdown of the totalitarian political systems is characterized by a surge in nationalism and its exploitation in political relations between nations inhabiting former communist countries. In some areas of the post-communist territory, political frictions have changed into hot ethnic conflicts. The author compares two post-communist regions: East Central Europe with latent ethnic conflict, and Southeastern Europe, where the demise of communism has been accompanied by three bloody ethnic wars. The paper is aiming to understand the reasons of such crucial difference in two neighbouring regions.

Kľúčové slová: inter-etnické vzťahy, etnický konflikt, kolektívne identity

Key words: inter-ethnic relations, ethnic conflict, collective identities

Dňa 16. januára 1991, šesť mesiacov pred vypuknutím vojny, ktorá viedla k rozpadu Juhoslávie, usporiadal srbský prezident Slobodan Milošević pre veľvyslancov krajín Európskeho spoločenstva obed. Oznamoval im, že ak juhoslovanská federácia zanikne, Srbi si vytvoria nový štát, ktorý nebude vymedzený administratívnymi hranicami samotného Srbska, ale zahrnie územie všetkých Srbov. Ďalej povedal, že Slovincov nechá, aby sa odtrhli, ale o Macedónsku ešte nerozhodol. Chce však, aby bolo jasné, že Srbmi osídlené časti Chorvátska, Bosna a Hercegovina aj Čierna Hora zostanú súčasťou juhoslovanskej federácie.

Dňa 25. júna 1991 vyhlásili Chorvátsko a Slovinsko nezávislosť. V priebehu niekoľkých dní vypukli boje v Srbmi obývanej Krajine. Začala sa vojna.

Pod zámienkou vojenského cvičenia JNA na jeseň 1991 rozdelila medzi jednotky bosnianskosrbskej územnej domobrany zbrane a obsadila najdôležitejšie strategické body na území zväzovej republiky Bosna a Hercegovina. Začiatkom roku 1992 už boli Srbi pripravení udrieť. Vhodný moment nastal po referende, ktoré bosnianski Srbi bojkotovali, keď 6. marca 1992 bola vyhlásená Bosna a Hercegovina za nezávislý štát. Po niekoľkých incidentoch, ku ktorým došlo koncom februára a začiatkom marca, zahájili Srbi 27. marca otvorený boj. Počas necelých troch týždňov sa zmocnili komunikačných prístupov do Bosny zo Srbska a z východného Chorvátska. Napriek tomu, že tvorili iba 31 % obyvateľstva, koncom mája, to znamená po šiestich týždňoch bojov, kontrolovali 60 % (neskôr dokonca 70 %) celého územia Bosny a Hercegoviny.¹ Začala sa druhá balkánska vojna nasledujúca po rozpade juhoslovanskej federácie, ktorá otvorila cestu pre najstrašnejšie vojnové zločiny spáchané na území Európy po 2. svetovej vojne. Daytonská mierová dohoda, ktorá situáciu skôr zakonzervovala než riešila, vytvorila podmienky pre začatie tretej balkánskej vojny v Kosove, ktorú zastavila až vojenská kampaň NATO v marci 1999.

V prípade druhej, stredoeurópskej slovanskej federácie, ktorá vznikla na troskách Habsburskej monarchie, malo smerovanie k jej rozpadu odlišný priebeh. Aj v Československu počas roku 1990 rástlo etnické napätie, objavovali sa politické deklarácie požadujúce či už odtrhnutie Slovenska, alebo voľnejšie väzby medzi oboma republikami. Smerovanie k rozpadu federácie sa však neodohrávalo na bojiskách, ale vo vládných vilách a palácoch. Konečné rozhodnutie o pokojnom rozdelení štátu bolo dohodnuté rokovaniami medzi oboma novými národnými politickými establishmentmi, ktoré vzišli z parlamentných volieb v júni 1992, s vylúčením verejnosti. Avšak etnické napätie na Slovensku „zamatový rozchod“ neodstránil. Práve naopak, postupne sa stupňovalo a začali sa objavovať obavy z nebezpečenstva otvoreného etnického konfliktu. Ale nie medzi oboma „štátotvornými“ národmi čs. federácie, ale medzi majoritou a minoritami, na východnom Slovensku obavy z konfesijného konfliktu medzi príslušníkmi dvoch cirkví východného rítu.² Obavy sa však nenaplnili: aj keď v stredovýchodnej Európe zohrávala a stále zohráva národnostná a menšinová problematika dôležitú úlohu v rámci transformačných procesov a má kľúčové postavenie v politickej mobilizácii obyvateľstva, na rozdiel od mnohých iných regiónov juhovýchodnej a východnej Európy, ktoré do prelomu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov ovládali komunistické režimy, a napriek pesimistickým prognózam zo začiatku deväťdesiatych rokov sa jej horúci etnický konflikt stále vyhýba. Je preto dôležitou otázkou, prečo v dvoch geograficky a historicky blízkych regiónoch s pestrou etnickou skladbou, kde bol rozklad totality sprevádzaný renesanciou nacionalizmu a stupňujúcimi sa problémami vo vzťahoch medzi jednotlivými národmi a etnickými skupinami, medzi majoritami a minoritami, mali etnické konflikty taký odlišný charakter a priebeh. Komparatívna analýza tejto problematiky má dvojaký význam. Je dôležitá z hľadiska historickej analýzy spoločensko-politického vývoja postkomunistických krajín nasledujúceho kolaps totalitných režimov. A zároveň je dôležitá z metodologického hľadiska: pokúša sa nájsť odpoveď na otázku, prečo dve zdanlivo podobné situácie vedú k veľmi odlišným dôsledkom.

Koniec 20. storočia sa najmä v postkomunistickej Európe stal obdobím opätovného vzopätia nacionalizmu. Národná otázka zohráva počas transformačných procesov kľúčovú úlohu a začiatkom deväťdesiatych rokov zatlačila na okraj politického diania aj problémy, ktoré sa počas perestrojkovej liberalizácie komunistických diktatúr javili ako prioritné.³ Do centra spoločensko-politických diskurzov sa v oblastiach Európy, kde do konca osemdesiatych rokov dominovala internacionalistická ideológia marxizmu-leninizmu, veľmi rýchlo po protikomunistických prevratoch a revolúciách dostala etnická problematika a interetnické vzťahy. Národné cítenie sa u prevažnej časti verejnosti stále

vníma ako pozitívna hodnota. V politicky najnestabilnejších oblastiach pokračuje koncom 20. a začiatkom 21. storočia otvorený proces geopolitickej fragmentácie stredoeurópskeho a balkánskeho priestoru a vznikajú ďalšie národné štáty. Tak ako počas prvej polovice 20. storočia ich vznik sprevádza nárast etnického napätia, často krvavé etnické konflikty a občianske vojny. Aj keď ničivé dôsledky troch balkánskych vojen z deväťdesiatych rokov a obava z rozširovania etnického násillia prinútili západné štáty a euroatlantické politické štruktúry k oneskorenému politickému aj vojenskému zásahu, je zrejmé, že tento proces ešte nie je ukončený. Súčasná vojenská prítomnosť vojsk OSN na západnom Balkáne situáciu skôr konzervuje než rieši. V tomto smere je začiatok 21. storočia pokračovaním základných znakov celého 20. veku: násilných etnických konfliktov a vojen. Veľká časť násillia a zločinov, ktoré sprevádzali 20. storočie, sa zdôvodňovala kolektívnymi identitami, a to najmä etnickou a konfesijnou identitou, národným sebaurčením či identifikovaním národného nepriateľa, založeným práve na etnickej/konfesijnnej identite.

Faktor etnicity získal v procese modernizácie európskej spoločnosti predtým neznámy charakter a význam, etnicita sa najmä v jazykovej otázke a kultúrnej symbolike dostala do centra nielen spoločenského, ale aj politického vývoja Európy, a v strednej aj juhovýchodnej Európe ako jeho významný determinant. Ideológia nacionalizmu, ktorá mala v 18. a 19. storočí významný modernizačný a demokratizačný prínos, v etape završovania procesu formovania moderných národov sa stala jedným zo zdrojov, alebo aspoň zdôvodnením otvorených etnických konfliktov, brutálneho násillia, výrazných (zväčša vynútených) migračných pohybov meniacich etnickú a sociálnu skladbu mnohých krajín, región strednej Európy nevynímajúc. Etnická identita tak v priebehu približne posledných dvoch storočí získala iný význam, ako mala v podmienkach agrárnej spoločnosti. Pritom zo zorného uhla tohto jej stúpajúceho významu nie je podstatné, či išlo a ide skutočne o etnické konflikty primárneho charakteru alebo či ich aktéri „iba“ využili etnickú/národnú symboliku a rétoriku, skupinové predsudky a stereotypy, prípadne negatívne historické skúsenosti a reminiscencie.

Zrútenie totalitnej komunistickej moci a vyprázdnenie komunistickej ideológie a jej systému hodnôt zanechalo vákuum, ktoré zaplnila ideológia nacionalizmu – presnejšie povedané, jednotlivé ideológie malých národov žijúcich v stredoeurópskom priestore, ako aj v priestore Balkánu. Ako najúspešnejšia náhrada odvrhnutého marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu sa ukázal práve nacionalizmus, ktorého úspech spočíva v jednoduchosti ponúkaných vysvetlení a riešení, v zrozumiteľnom jazyku, vo všeobecne známej etnickej symbolike a „národnom príbehu“ šírenom do najodľahlejších kútov krajiny štátnym vzdelávacím systémom a médiami, ako aj v jemu vlastnom kolektivistickom videní sveta súhlasne rezonujúcim s dlhodobými kolektivistickými tradíciami postkomunistických krajín (FRÍČ 1995: 19). Veľkú časť obyvateľov postkomunistického priestoru, a predovšetkým intelektuálne a politické elity akoby uchvátili pojmy, kategórie a jednostranná logika národného štátu. S pádom sovietskeho impéria a ním garantovaných totalitných režimov satelitných štátov zanikol aj Pax Sovietica. Politické uvoľnenie vyplavilo na povrch dlhé roky skrývané problémy vo vzťahoch národov strednej, juhovýchodnej a východnej Európy, popri problémoch koreniacich v spoločnej histórii i problémy relatívne nové, ktoré sa viažu k obdobiu „reálneho socializmu“. V tejto atmosfére prebieha bolestná transformácia bývalých komunistických krajín. Táto transformácia je časom zrýchľovania sociálnych zmien, v budúcnosti bude v dôsledku procesov globalizácie ešte rýchlejšie meniť životné podmienky aj stredoeurópskych národov a ako súbežný efekt prinesie množstvo konfliktov. Ako ukázal politický vývoj po rozklade totalitných režimov, tieto konflikty majú aj svoje etnické vyjadrenie.

Otvoreným problémom pri štúdiu etnicity je jej vzťah k etnickému konfliktu. Je nesporné že etnický konflikt nemôže existovať bez etnickej identity. Ak táto identita s jej určujúcimi atribútmi absentuje, medziskupinový konflikt bude mať odlišné vyjadrenie (konfesionálne, sociálne, stavovské, regionálne, tribálne a pod.). Avšak je inou otázkou, nakoľko celý komplex problémov definovaných ako nárast národnej identity, sebauvedomenia a sebaurčenia nevyhnutne musí viesť – ako sa často konštatovalo vo vzťahu k etnickej vojne v bývalej Juhoslávii – k otvorenému horúcemu etnickému konfliktu. A aké sú determinanty a akcelerátory tohto procesu?

Na konci osemdesiatych rokov sme boli svedkami „etickej renesancie“ vo všetkých krajinách východnej, juhovýchodnej a stredovýchodnej Európy, ktoré sa začali zbavovať komunizmu. Na začiatku deväťdesiatych rokov diskusia o princípoch národného politického systému pre multietnické štáty ako ZSSR, Juhoslávia a Československo, o cestách k dosiahnutiu rovnoprávnosti a suverenity pre každú etnickú komunitu, vyústili do ich rozpadu a zhoršenia vzťahov medzi národmi, ktoré ich obývajú. V Juhoslávii a v niektorých častiach bývalého sovietskeho impéria do vojen. Ako konštatuje Sergej Romanenko, jedna z príčin korení vo fakte, že politicky bola národnostná príslušnosť považovaná za jediný subjekt politického práva, kým ideologicky ju vyvažovala „robotnícka trieda“. V povedomí verejnosti bola exkluzivita jednej komunity nahrádzaná exkluzivitou inej. Ale je historickým paradoxom, že v určitom vývojovom stupni multietnického štátu, a najmä štátu imperiálneho typu začína centralistická politika spoločne so sociálnym konzervativizmom odporovať integrujúcim tendenciám v ekonomike aj v interetnických záležitostiach a namiesto integrácie vedie k dezintegrácii štátu. Fakticky etnické tendencie očividne dezintegrujúce štát, ale založené na demokratických vzťahoch, môžu vytvoriť základy zachovania integrálneho štátu a jeho transformáciu na polyetnický štát. Ale to za predpokladu, že politický systém národného štátu sa zakladá na primeranej ekonomickej báze a občianskej spoločnosti (ROMANENKO 2001: 23).

Vládovia slovanských federácií pred a po 2. svetovej vojne si nezobrali ponaučenie zo skúsenosti Habsburskej monarchie – že skôr alebo neskôr sa princípy centralizmu a unitarizmu, etnoteritoriálnej federácie a autonómie stanú neaktuálnymi, a iba rozvinutá polyetnická spoločnosť môže slúžiť ako báza pre existenciu štátu. Takýto štát ale nebol vytvorený počas osemdesiatročnej histórie ani v Československu, ani v Juhoslávii. A čím silnejšie sú centralizujúce, unifikujúce, totalitárne a centripetálne tendencie v politike vládnych kruhov a v mysliach príslušníkov „štátotvorného“ národa, tým silnejšie sú centrifugálne, dezintegrujúce, anti-totalitárne tendencie národnostných hnutí, tým sa vzájomná etnická intolerancia stáva silnejšou a šance zachovať integritu takéhoto štátu slabšími. Extrémizmus podporuje zrod extrémizmu. Národná nezávislosť nemusí a nemôže byť identifikovaná s demokraciou a vice versa (ROMANENKO 2001: 24).

Po druhej svetovej vojne sa multietnické federácie strednej a juhovýchodnej Európy vyrovnávali so svojim znovuzjednotením po krátkom rozpade na vzájomne znepriatelené segmenty a hľadaním rovnováhy medzi dostredivými a odstredivými tendenciami v unifikujúco a nivelizujúco pôsobiacich podmienkach totalitných režimov. Pri komparatívnej analýze vývoja regiónu strednej Európy a Balkánu však popri vyššie zmienených zhodách vo vývoji oboch oblastí vystupujú na povrch aj odlišnosti. Ako konštatuje Peter Salner vo svojej analýze bratislavskej spoločnosti 20. storočia, na zmenu politickej situácie človek nereaguje len podľa svojej povahy. Reguluje ho aj prostredie, tradície a kultúra spoločenstva, v ktorom žije. Na výber má podstatne menej riešení, než by sa na prvý pohľad zdalo. Práve dramatický politický a spoločenský vývoj 20. storočia, počas ktorého sa v oboch sledovaných regiónoch

často menili režimy a politické systémy, nútili ich obyvateľov, aby sa menili spolu s nimi. Spolu s charakterom častých politických zmien (zmeny režimu) sa odlišovala aj miera a formy tolerancie, resp. intolerancie. Akoby ľudia podliehali vonkajším politickým tlakom do tej miery, že strácali časť svojej osobnej identity. Táto strata je spôsobená prispôbovaním sa človeka, jeho kultúry, spôsobu života a morálky na existujúce, hoci vždy iné pomery (SALNER 1994: 41).

Tolerancia a intolerancia sa objavujú prakticky pri každom kontakte medzi rozličnými spoločenskými skupinami a ich členmi. Konkrétny priebeh interakcií odráža tak skupinové, ako aj globálne ciele. Vo všeobecnosti sa ako pozitívny jav hodnotí tolerancia, prax je však zložitejšia. Pokiaľ vzájomné vzťahy neprekročia nepísané, no kontrolované "hranice spoločenskej tolerancie", nik si ich nevšima. Záujem verejnosti sa prejavuje až v momente, keď je bezkonfliktné "spolunažívanie v rozmanitosti" nahradené násilným pokusom o unifikáciu spoločnosti. Peter Salner zdôrazňuje, že nie je podstatné, či politickí víťazi, držiteľia politickej moci bojujú o stabilizáciu alebo reformovanie existujúceho stavu. Napriek aktívnemu vystupovaniu sú v menšine. Kvantitatívne určujúcou silou populácie je "mlčiaca väčšina". Popri historicky podmienených rozdieloch ju v retrospektívnom reze spája jeden fakt: ako celok sa spočiatku len vonkajšími prejavmi, neskôr aj formami každodenného života a systémom hodnôt prispôbuje víťazovi. Uvedený postoj je výsledkom historických skúseností, tradovaných po stáročia z generácie na generáciu (SALNER 1994: 42).

Pavel Barša vo svojej syntetizujúcej práci o etnickom konflikte cituje viaceré publikované pramene k juhoslovanskej etnickej vojne, ktoré popisujú situáciu príslušníkov jednotlivých znepriatelených komunít. Tieto publikované výpovede poukazujú na zaujímavú skutočnosť. Aj členovia lokálnych milícií často deklarovali absenciu osobnej nenávisťi voči iným etnickým komunitám. Práve naopak: zdôrazňovali množstvo osobných priateľov v rivalizovaných etnických skupinách. Vysvetľujú to jednoducho pascou etnického konfliktu, z ktorej niet úniku. Vojenský konflikt a homogenizácia národných spoločenstiev aj v konflikte osobne nezaangažovaných občanov – použijúc emotívnu metaforu Slavenky Drakulić – doslova "pribil na stenu národa" (DRAKULIĆ 1993: 51–52). V texte autor cituje viaceré osobné príbehy ľudí, ktorí sa odmietli stotožniť s takouto jednorozmernou identitou, odmietli si osvojiť nenávisť voči ľuďom, s ktorými ich spájali dlhoročné osobné vzťahy iba preto, že sa zrazu a bez vlastného pričinenia ocitli na opačnej strane línie konfliktu. Dôsledkom bolo prerušenie dlhoročných vzťahov, spoločenská marginalizácia, dokonca vynútená emigrácia (BARŠA 1999: 112). Na strane druhej bola svetová tlač prvej polovice deväťdesiatych rokov plná správ o neuveriteľne odpudivých zločinoch, ktoré sprevádzali násilný rozpad Juhoslávie a stali sa integrálnou súčasťou etnických čistiek. Nemyslím teraz na zločiny páchané paramilitaristickými skupinami zloženými z kriminálnikov a asociálov alebo z frustrovaných mladíkov z betónových behradských predmestí, z naverbovaných skínov alebo z bojovníkov džihádu z moslimských krajín. Reč je o zločinoch, ktoré páchali susedia na susedoch, kolegovia a priatelia dlhodobo spojení osobnými vzťahmi⁴. Ako konštatuje na základe analýzy piatich historických typov etnických čistiek Norman M. Naimark, na etnických čistkách nie je nič neosobného a násilie k nim neodmysliteľne patrí. Fyzické násilie, ktorého sa dopúšťa silnejšia strana, charakterizuje obrovská krutosť (NAIMARK 2006: 171). Zdanlivým paradoxom etnických konfliktov je práve paralelná existencia neosobnej participácie vynucovanej záväznosťou skupinovej lojality danej zdieľaním kolektívnych identít aj osobnej a skupinovej nenávisťi.⁵ Takže interpretácia násilného konfliktu iba ako súčasť či dôsledku zápasu postkomunistických elít o moc tu zjavne zlyháva. Vysvetlenie treba hľadať (aj) inde a inak. Ak nechceme skĺznuť k obvyklému

pokrčeniu plecami s poukazom na akúsi bližšie nešpecifikovanú iracionálnu esenciu Balkánu, musíme hľadať dôvody, ktoré dokážu vysvetliť výbuch etnického násillia v tomto regióne a jeho brutálny charakter.⁶

Aj v Československu na začiatku deväťdesiatych rokov, podobne ako v Maďarsku, bol politický a spoločenský diskurz prešpikovaný emóciami, národnou nostalgiou, (verbálnymi) útokmi argumentujúcimi národnými krivdami, obrazmi národného nepriateľa. Na Slovensku sa na celé desaťročie stalo slovo „janičiar“ bežnou súčasťou politických polemík, sú ním prestúpené aj stránky dennej tlače. Aj v strednej Európe sa mnohé etnonymá dodnes používajú ako nadávka, ako nálepka ak nie pre nepriateľa, tak aspoň pre jednotlivca či skupinu podozrivých z potenciálneho ohrozovania územnej celistvosti štátu, a samozrejme z rôznych iných nekalých úmyslov. Postkomunistické elity aj tu v zápase o prestíž a moc a o budúci charakter štátu, resp. o podiel na privatizácii dodnes bezohľadne zneužívajú tzv. národnú/národnostnú kartu. Avšak v strednej Európe má etnická nevraživosť stále „iba“ črty latentného etnického konfliktu: je stále konfliktom slov a patetických gest. Stredoeurópania, na rozdiel od obyvateľov Balkánu, neboli „pribití na stenu národa“ – neboli donútení k jednorozmerným postojom, k jednoznačným lojalitám v otvorenom násilnom etnickom konflikte. Práve naopak – politická aj občianska opozícia voči „národným silám“, ktorá v Českej republike, v Poľsku, v Maďarsku a na Slovensku držala v rukách politickú moc až do parlamentných volieb v roku 2006, sa sformovala v prostredí majoritných „štátotvorných“ národov. Na Slovensku bola politická strana reprezentujúca maďarskú menšinu súčasťou vládnej koalície v rokoch 1998-2006. V Maďarsku národnostné samosprávy participujú na lokálnej politickej moci od polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia. Na rozdiel od post-juhoslovanského priestoru zásadné politické štiepenie spoločnosti nekopíruje etnické rozhranie, ale rozdeľuje ako majoritné, tak minoritné skupiny obyvateľstva.

Cieľom tejto úvahy je hľadať odpovede na otázku, prečo v dvoch geograficky blízkyh regiónoch Európy, osídlených jazykovo a do istej miery aj kultúrne príbuznými národmi s blízkyh historickými osudmi, ktoré sa na začiatku 20. storočia po rozpade veľkýh monarchií a na začiatku deväťdesiatych rokov po rýchlom rozklade totalitných komunistických režimov museli vyrovnávať s veľmi podobnými problémami, má reálne existujúci etnický konflikt také odlišné vyjadrenie.

Obrazy nepriateľa získavajú argumentačnú silu v zápase o moc, sprevádzajúcom zlomové obdobia. V zlomových obdobiach sa zvyrazňuje potreba sebalegitimizácie nových elít, ktoré v ideologickom vákuu hľadajú nový ideologický koncept, ktorý by sa stal bázou nového spoločenského poriadku. V období po kolapse totalitných režimov sa objavilo množstvo vysvetlení, či dokonca teórií, prečo bol/je tento kolaps sprevádzaný/nasledovaný etnickými konfliktmi. Od najrôznejších sprisahaneckých teórií, cez ekonomistickú argumentáciu zdôvodňujúcu etnické konflikty zlou ekonomickou situáciou postkomunistických krajín, cez politologickú argumentáciu zdôvodňujúcu erupciu etnických konfliktov geopolitickými záujmami a zápasom elít o moc, cez historickú argumentáciu zdôvodňujúcu napätia medzi stredoeurópskymi etnikami v minulosti nevyriešenými problémami a historickými resentmentmi,⁷ až po postoje esencionalizujúce rozdiely medzi skupinami obyvateľstva, ktoré považujú za „prirodzené“. „Prirodzenosť“ týchto rozdielov vyjadrená kolektívnymi identitami podľa takýchto názorov nevyhnutne vedie k etnickým konfliktom, etnické čistky tak niektorí autori považujú za legitímny spôsob riešenia dôsledkov esenciálnych diferencií.⁸ Väčšina z uvedených koncepcií operuje s určitou sumou akceptovateľných argumentov. Problémom však je absolutizácia a výlučnosť takejto argumentácie. Napr. na teritóriu Európy nachádzame dostatočné množstvo príkladov spochybňujúcich ekonomistickú argumentáciu (napr. Južné Tirolsko, Španielsko, Severné Írsko). Nakoniec, každá skupina ktorá rozlišuje

medzi „nami“ a „nimi“ si osvojila systém (etno)diferenciačných znakov konštruujúcich skupinovú „etnickú“ identitu. Rozhodne však neplatí, že sformované kolektívne (etnické) identity a nimi generované odlišnosti smerujú za každých okolností k etnickému konfliktu. Tak ako platí, že elity všade zápasia o moc, vplyv a prestíž, a veľmoci vždy mali svoje geopolitické záujmy, ale bezpochyby to nevedie vždy k medziskupinovým (etnickým, konfesijným, regionálnym) konfliktom.

Každá sociálna komunita alebo identita je exkluzívnou v tom význame, že ju nemôže zdieľať každý jednotlivec. Sociálne skupiny a kolektivity sú vždy konštruované vo vzťahu k iným. Avšak hranice etnických skupín sú relatívne a ich význam situačne varíuje.⁹ U stredoeurópskej populácie etnická identita osciluje od vyhranenej identity cez situačnú identitu, prelínanie sa identít až po nejasné, nevyhranené identity.¹⁰ Určitým segmentom spoločnosti, skupinám aj jednotlivcom je vlastná dvojité identita: počet jej nositeľov výrazne stúpa spolu s nárastom konfesijné aj etnicky zmiešaných manželstiev. Etnická kategorizácia môže byť analyzovaná v zmysle pokusov vytvoriť poriadok v divokom spoločenskom chaose rôznych „druhov“ ľudí (ERIKSEN 1993: 66). Stáva sa tak zdrojom napätia a spoločensko-politickej polarizácie v situácii rôznorodosti identít, keď časť populácie takúto kategorizáciu akceptuje, dokonca vyžaduje a pripisuje jej dôležitosť nielen v kultúrnom, ale aj politickom význame, zatiaľ čo ďalšia časť ju odmieta alebo k nej zaujíma indiferentný postoj.

V pokuse o interpretáciu etnického konfliktu sa budem opierať o modernizačnú teóriu Ernesta Gellnera, o jeho koncepciu formovania moderných národov v rámci modernizačných procesov. Taktiež o prácu Erica Hobsbawma, o jeho interpretáciu modernity súčasných národov. Práve tento autor konštatuje, že základnou vlastnosťou moderného národa a všetkého, čo je s ním spojené, je jeho modernosť. Avšak všeobecne zastávaná je opačná premisa: totiž že stotožnenie sa s národom je svojím spôsobom také prirodzené, základné a trvalé, až je staršie ako samotné dejiny (HOBSBAWM 2000: 19). Vychádzam z Barthovej koncepcie formovania vzťahov medzi etnickými skupinami, ako aj z téz jeho žiakov Thomasa H. Eriksena a Larsa Dencika o procesoch etnizácie a deetnizácie sociálnych konfliktov, ktoré sú v protiklade k vyššie pomenovaným zdôvodneniam etnických konfliktov. Thomas H. Eriksen (1998) považuje etnicitu za reprodukciu odlišnosti v ideológii, pri definovaní etnicity sa niektoré etnické diferencie zveličujú, iné sú naopak ignorované. Zdôrazňuje, že niektoré sociálne procesy sú pre štúdium etnicity oveľa dôležitejšie ako deklarované kultúrne symboly. Lars Dencik (1992, 123) tvrdí, že to, čo vytvára etnické identity, nie je etnické vedomie, ale spôsob interakcie medzi skupinami, ktorý je regulovaný tak ako napr. proces sociálneho konfliktu.

Z toho vyplýva, že koncept národa chápem ako dynamický jav, ktorý sa utvára a dotvára v konfliktnom procese. Nacionalistická mobilizácia nie je dôsledkom existencie národa, ale faktorom jeho formovania. Takáto koncepcia je v rozpore s esencialistickými a primordialistickými predstavami národov a etnických skupín ako statických, stabilne určených kolektív. Etnické konflikty v postkomunistickej Európe nie je možné zdôvodňovať nacionalistickými ideológiami zdedenými z 19. storočia a reminiscenciami na krivdy (fiktívne či reálne) storočia 20., a to najmä z obdobia tridsiatych a štyridsiatych rokov. Nacionalizmus a historické reminiscencie nie sú príčinou mocenského zápasu ústiaceho do etnického konfliktu, ale sú jeho nástrojmi.

Analýza nezdôrazňuje historickú a politologickú perspektívu. Na etnický konflikt teda prioritne nenazerá s ohľadom na spôsob, akým sa nastoľovala moc po rozklade totalitných režimov, na zápas elít o moc, na stratégie starých a nových elít, na zápasy o vplyv, zdroje a teritórium. I keď tieto aspekty nebude možné úplne ignorovať. Analýza prioritne zdôrazňuje

antropologický pohľad: snaží sa objasniť faktory determinujúce a regulujúce správanie jednotlivcov a skupín v konfliktogénnych situáciách destabilizovanej postkomunistickej spoločnosti. A hľadá príčiny v oblasti tradícií a kultúry tých spoločenstiev, ktoré sú aktérmi etnického konfliktu. Centrom záujmu a hlavnou interpretačnou bázou je identita. A to najmä vzájomný vzťah tradičných a moderných, resp. novokonštruovaných kolektívnych identít, ich úloha a postavenie v modernej spoločnosti, prelínanie/neprelínanie a kumulácia (koncentrácia) "prirodzených" (resp. tradičných) a konštruovaných (resp. moderných) kolektívnych identít. Zaujímá ma spôsob, ako kolektívne identity formujú a determinujú správanie veľkých spoločenských skupín, regulujú správanie a sankcionujú jednotlivca vo vzťahu ku skupinovej lojalite, resp. jej vynucovania. Popri analýze a komparácii jednotlivých kolektívnych identít považujem vynucovanie skupinovej lojality za kľúčový problém pri hľadaní vysvetlenia, prečo má etnopolitická mobilizácia v postkomunistickom priestore také odlišné dôsledky.

Je zrejme, že ide o redukcionistický prístup. Vývoj krajín, ktoré boli do konca osemdesiatych rokov 20. storočia ovládené totalitnými režimami, je príliš zložitý na to, aby takýto prístup poskytoval naozaj komplexné vysvetlenie. Preto by som rád zdôraznil, že je to iba jedno z možných vysvetlení interetnických vzťahov a etnického konfliktu v postkomunistickom priestore. Jeho cieľom je však poskytnúť určitú alternatívu k prevládajúcim politologickým interpretáciám, ktoré sa napr. v problematike troch balkánskych vojen deväťdesiatych rokov 20. storočia sústreďujú na analýzu Titovej národnostnej politiky, fenomén „juhoslavizmu“ a jeho zlyhanie a vzájomný zápas národných komunistických elít o moc po smrti J. Broza Tita. Ale aj k prevládajúcim interpretáciám tých historikov, ktorí považujú napätie v interetnických vzťahoch za dôsledok nedoriešených problémov minulosti.

Pri komparácii oboch regiónov a hľadaní odpovedí na vyššie položenú otázku sa podrobnejšie sústredím na porovnanie dvoch národov usídlených v oboch regiónoch: na Slovákov a Chorvátov. Ide o dva kultúrne blízke národy, ktoré boli niekoľko storočí súčasťou jedného multietnického štátneho celku. Rozdelil ich až rozpad Habsburskej monarchie, zánik Uhorského kráľovstva a začlenenie do nástupníckych slovanských, tiež multietnických federácií, dominovaných väčším "bratským" národom. Napriek tvrdeniam ideologických dogiem panslavizmu (resp. jeho verzií illyrizmu, juhoslavizmu a čechoslovakizmu) národom im oveľa vzdialenejším, než boli národy Uhorska. Na príklade týchto dvoch národných spoločenstiev sa pokúsím o detailnejšiu analýzu možných príčin odlišného politického vývoja oboch regiónov v deväťdesiatych rokoch 20. storočia.

V literatúre venovanej etnicite a nacionalizmu sa často cituje príklad, ktorým popredný teoretik nacionalizmu Ernest Gellner ilustruje rozdiel medzi predmodernými a modernými formami skupinovej príslušnosti na kontraste dvoch etnografických máp. Jednej spreď veku nacionalizmu a druhej z obdobia, keď už národnostná zásada presadila svoj vplyv. Prvá sa podobá na maľbu v štýle O. Kokoschku – hýri na nej množstvo farebných škvŕn, ktoré sa vzájomne prekrývajú. Politická a etnografická mapa moderného sveta pripomína dajme tomu Modiglianiho štýl - farebné hladké plochy majú len málo odtieňov a sú zreteľne oddelené (GELLNER 1993: 150-151). Proces oddeľovania dovedy sa vzájomne prekrývajúcich etnických skupín na pôvodne pestrej politicko-etnografickej mape Európy začal už v 19. storočí. Ale až v prvej polovici 20. storočia represálie namierené voči inoetnickým komunitám nadobudli charakter buď medziskupinového, alebo štátneho násillia. Jeho uplatňovanie vždy sprevádzalo etnické definovanie nepriateľa. Po nástupe komunistov k moci sa uplatnilo triedne definovanie spoločenského nepriateľa, prekonávajúce etnický princíp. (Istou výnimkou je prípad židovského a nemeckého obyvateľstva stredovýchodnej Európy, kde sa v určitých prípadoch mohli oba princípy prelínať.) Na rozdiel od západného

sveta, ktorý sa po druhej svetovej vojne liberalizoval a kde vývoj smeroval k odmietnutiu etnického a triedneho rozdeľovania spoločnosti a k vyrovnaniu sa s negatívnym dedičstvom prvej polovice 20. storočia, mentalita obyvateľstva postkomunistických krajín je silne poznačená desaťročiami politického rozdeľovania a rozoštvávania jednej skupiny (národnej, etnickej, triednej, sociálnej) voči druhej. Avšak ako zdôrazňuje Pavel Barša, prítomnosť nie je nastavovaná, opakovanou minulosťou, ale naopak aktívnym procesom, v ktorom sú spomienky spracovávané a inštrumentalizované. Historické reminiscencie a projekty, ktoré s týmito reminiscenciami narábajú a čerpajú z nich svoju legitimitu, nie sú príčinami súčasného diania, ale stávajú sa nástrojom aktuálneho boja o moc (BARŠA 1999: 126). Nárast nacionalizmu v postkomunistických krajinách nebol výbuchom dlho potlačovaných etnických resentmentov minulosti, ale dôsledkom materiálnych záujmov a vôle k moci po rýchлом rozklade štyridsať rokov stabilizovaných mocenských vzťahov a dominancie komunistickej ideológie. To viedlo k existenciálnej dezorientácii obyvateľstva, v prípade Juhoslávie za situácie inštitucionálneho chaosu. Elity a tí, ktorí k nim chceli patriť, vedeli, že vo chvíli zrútenia komunizmu je v hre mnoho – začína sa nová hra a výhody získané na začiatku predurčia šance aktérov na desiatky rokov dopredu. Akonáhle získal nacionalistický diskurz prevahu, v zápase o moc a výhodné pozície ho nebolo možné ignorovať. Za stavu vysokých hier a zložitých kompromisov je nekooperatívne konanie a nacionalistické štvanie pomerne racionálnou stratégiou (BARŠA 1999: 125).

Etnický konflikt v týchto podmienkach nebudem interpretovať ako konflikt preexistujúcich etnických identít a v prípade jeho násilnej formy ako výraz "temného charakteru Balkánu", ale ako dôsledok rozkladu politicko-ekonomického a symbolického poriadku, z individuálnych a skupinových stratégií, ktoré na tento rozklad reagujú a ovplyvňujú ho. V tejto situácii sa potvrdzuje význam kolektívnych identít vrátane národnej identifikácie, ktorá ľuďom poskytuje symbolickú orientáciu, pocit spolupatričnosti a bezpečia. V prípade horúceho násilného konfliktu aj fyzickú ochranu a uspokojenie základných materiálnych záujmov. Argumentácia tejto analýzy smeruje k pochopeniu rozdielnej kvality takejto identifikácie a jej odlišnej úlohy v situácii začínajúceho otvoreného konfliktu.

Etnopolitická mobilizácia má svoje kultúrne predpoklady, aj svoju situačnú a inštrumentálnu podmienenosť. Pre oba sledované regióny bolo charakteristické politické (politicko-ekonomické) zvýhodnenie jednej etnickej skupiny. Tento spôsob skupinového zvýhodňovania bol v predmoderných podmienkach komplexných agrárnych spoločností neznámym javom. Diferencovane zvýhodnenú pozíciu v spoločnosti mali privilegované stavovské skupiny. Tieto boli v podmienkach jednotlivých územných celkov Habsburskej monarchie i Osmanskej ríše multietnické. Podmienkou ťaženia zo stavovských výhod bola na Balkáne konverzia k islamu, v strednej Európe – po tom, ako sa centrálnej viedenskej vláde podarilo aj na území Českého a Uhorského kráľovstva konsolidovať moc – príslušnosť k rímskokatolíckej cirkvi. Vzťah identity, moci a privilégií zmenili až vplyvné moderné, sociálne homogenizačné ideológie – nacionalizmus a komunizmus.

Podmienkou vzniku etnických konfliktov je politicko-ekonomické zvýhodnenie jedných a znevýhodnenie druhých v napojení na latentné etnické rozdelenie. Tam, kde ľudia z rôznych skupín súťažajú o tie isté nedostatkové zdroje a dostávajú sa pritom systematicky do asymetrických pozícií, stáva sa pre nich vlastná etnicita oveľa dôležitejšia, ako keby k takejto súťaži či asymetrii nedochádzalo (BARŠA 1999: 141). V prípade československej federácie boli prerozdelenie mechanizmy oveľa rovnomernejšie a ekonomické zvýhodňovanie dominantného národa oveľa menšie, než bolo zvýhodňovanie určitej národnej komunity v juhoslovenskej federácii (napr. Srbov v Kosove alebo Srbov vo federálnych štátnych inštitúciách). Pritom z pohľadu vzťahov medzi rivalizovanými komunitami je úplne

irelevantné, či a nakoľko je zvýhodnená pozícia realitou alebo iba interpretáciou inej národnej komunity. V rovine interetnických vzťahov vždy platí zásada, že skupinová mobilizácia v zápase o sociálne výhody zákonite vedie k etnizácii sociálnych vzťahov. Veľkým šťastím strednej Európy v politickom vývoji po rozklade totalitných režimov bola práve jej nízka miera. Avšak ako konštatuje Mary Gilliland (1995, 204), samotné ekonomické a politické premenné nedokážu vysvetliť, prečo sa nezhody ľudí vzhľadom na distribúciu zdrojov premenia na krajnú nenávisť. Politický vývoj vo východnej Európe počas 20. storočia viedol k pravidelne sa opakujúcej a zväčša násilnej obmene spoločensko-politických elít. Novonastupujúcim elitám vždy chýbala tradičná legitimizácia daná hierarchickým spoločenským poriadkom – takže vždy bolo potrebné odznova formulovať ideologický koncept legitimizujúci bohatstvo a chudobu, spoločenskú dominanciu a podriadenosť. Sociálny výbuch prichádza vo väčšine prípadov až vtedy, ak kultúrne („etnické“) faktory zdôraznia hranice medzi začlenením a privilégiami na jednej strane a exklúziou a chudobou na strane druhej (GELLNER 2002: 78-79).

Vývoj oboch regiónov v 20. storočí má viacero podobností i odlišností, ktoré sú dôležité pre pochopenie charakteru súčasného vývoja interetnických vzťahov. Historické okolnosti v priebehu štyridsiatych rokov 20. storočia umožnili etnicky i jazykovo homogenizovať Poľsko, Maďarsko a českú časť Československa. Asimilácia v skrytej forme pokračovala aj pod maskou komunistickej národnostnej politiky. Národnostné menšiny sú v týchto krajinách v natoľko oslabenej pozícii, že pôvodne administratívne riadená asimilácia sa plynule mení na prirodzenú. Menšinové elity sú schopné nanajvýš požadovať štátne dotácie na kultúrne aktivity, prípadne minimálny rozsah národnostného školstva. Iným prípadom je Slovensko, ktorého multietnický charakter a národná mobilizácia majoritného národa i najväčšej (maďarskej) menšiny v podmienkach politickej destabilizácie a vzniku novej štátnosti viedla k trvalému etnickému napätiu v krajine i v regióne (bližšie PODOBA 1999, 2000a, 2000b). Násilie medzi etnickými skupinami na území Juhoslávie v súkolí druhej svetovej vojny nevytvorilo etnicky homogénne územia (republiky). Zločiny z tohto obdobia však nebezpečne kontaminovali historickú pamäť tunajšieho obyvateľstva.

Dôležitým momentom v politickom vývoji juhoslovanského i československého komunistického režimu bolo potlačenie liberálnych prúdov v spoločnosti na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov (tzv. pražská a chorvátska jar) a posilnenie nacionalistických tendencií. Zákon o Čs. federácii z roku 1968 zmenil unitárny štát na federáciu. Federalizácia Československa znamenala iba formálnu distribúciu moci, reálna moc stále zostávala v centre. V týchto podmienkach zostával zápas národných (republikových) elít (S. Romanenko používa termín “communist ethnocracies”) skrytý, neprenášal sa na verejnosť. Ústava Juhoslovanskej federatívnej socialistickej republiky z roku 1974 znamenala redistribúciu politickej moci medzi šesť republík a dve autonómne oblasti. V podmienkach komunistickej totality bol namiesto demokratického pluralizmu inštitucionalizovaný pluralizmus byrokratických elít apelujúcich na záujmy etnonárodne definovaného obyvateľstva. Nacionalizácia namiesto demokratizácie bola manévrom, ktorý môžeme nájsť v rôznych obdobiach aj v iných upadajúcich komunistických režimoch, avšak pre polyetnickú Juhosláviu a Československo tento ťah znamenal predurčenie ich rozpadu (BARŠA 1999: 116).

Rozdielna bola schopnosť centra udržať reálnu moc. Napriek určitej liberalizácii československého režimu v perestrojkovom období pretrval centralizmus až do novembra 1989, keď sa režim v priebehu niekoľkých dní zrútil. “Nežní revolucionári”, ktorí do leta 1992 tvorili vládnucci establishment v Českej i Slovenskej republike, sa skladali

z reformných komunistov, liberálnych intelektuálov, environmentálnych a občianskych aktivistov a kresťanských demokratov. Prípadne z ideologicky nevyhranených technokratov a politických kariéristov. Takáto politická garnitúra bola väčšinou liberálne, federalisticky a antinacionalisticky orientovaná. V prípade kresťanských demokratov išlo o soft nacionalistov a moravských regionalistov. Zápas proti totalite a za reformy tak nezískal národnoemancipačné črty. K etnizácii konfliktu elít dochádzalo až postupne s cieľom delegitimizovať tento establishment a odstaviť ho od moci. V tzv. pomlčkovej vojne sa ešte nepodarilo postaviť proti sebe českú a slovenskú reprezentáciu. V turbulentnom politickom vývoji Slovenska však znamenala začiatok štiepenia politickej scény na "národné sily" a na "zradcov" a "janičiarov". Etnicky homogénnu ČR tento problém obišiel. Napriek vybičovaniu emócií najmä v súvislosti s jazykovým zákonom na jeseň 1990 a politickým zneužívaním problematiky Sústavy vodných diel na Dunaji sa nacionalistickým populizmom nakoniec podarilo získať moc demokratickou cestou až vo voľbách v roku 1992. Mobilizácia obyvateľstva vyvolaná politickým prevratom na jeseň 1989 a erupciou nacionalistických vášní na jeseň 1990 bola už vtedy v útlme. Rozdelenie federácie na dva samostatné štáty, ktoré nasledovalo po týchto voľbách, sa uskutočnilo kabinetným spôsobom s vylúčením verejnosti.

Juhosláviu po Titovej smrti charakterizovala kríza ústrednej moci a prehlbujúca sa ekonomická kríza. S úpadkom vplyvu centra bolo pre republikové elity stále výhodnejšie zvaľovať zodpovednosť za ťažkosti obyvateľstva na ostatné republiky, resp. národy. Boj republikových predstaviteľov o zdroje a moc zúrili za rituálmi komunistickej jednoty dávno pred zjavnou politickou dezintegráciou. Oslabovanie centrálnej moci a legitimacy násilia juhoslovanského štátu smerovalo k etnizácii konfliktu komunistických elít. Tie chceli legitimizovať udržanie svojho postavenia po zániku komunistického režimu, u nižších funkcionárov legitimizovať rozšírenie svojej moci. Pri komparácii zániku oboch slovanských federácií tak z pohľadu etnizácie konfliktu elít o udržanie, resp. rozšírenie moci nemožno nesúhlasíť s názorom Pavla Baršu (1999, 139), že podmienkou prepuknutia násilného etnického konfliktu bola politická decentralizácia.

Uvedený autor v kontexte etnického konfliktu v Juhoslávii rozlišuje pozitívne a negatívne motivované skupiny. Zatiaľ čo väčšina obyvateľov depolitizovaných desaťročiami komunizmu bola vtiahnutá do súkolia zámerne vytváraného etnického strachu a násilia negatívne – tj. kvôli absencii iných alternatív identifikácie a kvôli pudu sebazáchovy i potrebnej diskurzívno-symbolickej orientácie a ontologického bezpečia – národno-republikové elity, držiace hybné páky tejto mašinérie, boli motivované pozitívne – nádejou na maximalizáciu bohatstva, moci a prestíže (BARŠA 1999: 139). Pri hľadaní odpovedí na vyššie položenú otázku treba konštatovať, že takto pozitívne motivované elity boli a stále sú v oboch komparovaných regiónoch. Pri komparácii ČSSR/ČSFR a JSFSR sme zdôvodnili, prečo vládnuce čs. elity až do roku 1992 nevyužívali nacionalizmus pre svoju pozitívnu motiváciu. Ešte zostáva vysvetliť, prečo negatívna motivácia máš nebola vo východnej časti strednej Európy taká silná, aby ich vohnala do vzájomných násilných stretov. Mojm argumentom bude odlišný charakter kolektívnych identít v strednej Európe/na Slovensku a na Balkáne/v Chorvátsku.

Pri vzájomnej interakcii skupín so silne vyvinutou kolektívnou identitou – v našom prípade etnických/národných skupín - hrá kľúčovú rolu vzťah my : oni. Reflexia tohto vzťahu v oboch komparovaných oblastiach nie je totožná. Pre pochopenie interetnických vzťahov je dôležité najmä vnímanie domiantného národa ostatnými etnikami ("štátotvornými" národmi a štátom akceptovanými i neakceptovanými menšinami), a najmä druhou najväčou

Obr. 1
Chorvátsko, Krajina, júl 2002. Pamätník príslušníkov chorvátskych ozbrojených síl, ktorí padli počas operácie "Oluja" (Búrka) v lete 1995. (Foto autor)

Obr. 2
Chorvátsko, Krajina, júl 2002. Ruina zdevastovaného ortodoxného chrámu. Súčasťou etnických čistiek počas balkánskych vojen bola cieľená likvidácia náboženských symbolov, predovšetkých chrámov. (Foto autor)

národnou komunitou v krajine. Z tohto hľadiska bola pozícia Čechov v Československu a Srbov v Juhoslávii veľmi odlišná.

Vznik Československa sa všeobecne vníma ako záchrana slovenského národa pred asimiláciou. Aj keď sa dnes medzi časťou slovenských historikov postupne formuje aj iný, menej fatálny pohľad na slovenskú spoločnosť začiatku 20. storočia, mal tento oficiálny názor všeobecnú podporu obyvateľstva, a to aj v jeho nacionalistickej/separatistickej časti. Na Slovensku bol väčší, ekonomicky silnejší český národ vnímaný aj ako nositeľ významnej kultúry. Nakoniec v Uhorsku bola od stredoveku čeština používaná ako jeden z jazykov vzdelancov. Najmä slovenskí evanjelici boli úzko prepojení s českým jazykom, kultúrou a vzdelanosťou, s českým prostredím. Tieto fakty značne obrusovali hrany napätia v česko-slovenských vzťahoch. Aj absencia homogénnej českej menšiny na Slovensku a prirodzený asimilačný proces Slovákov žijúcich v Českej republike neumožnili ani jednej strane prípadné volanie po ochrane vlastnej menšiny jej teritoriálnym pričlenením k materskému štátu. Rozdelenie oboch republík v roku 1993 tak akceptovalo tisícročnú hranicu medzi Českým a Uhorským kráľovstvom.¹¹ V Maďarsku bol a je záujem o veľké maďarské menšiny v okolitých štátoch. Situácia po zániku Pax Sovietica však nebola natoľko destabilizovaná, aby si zodpovedný maďarský politik dovolil reálne vzniesť územné požiadavky. Volanie po Veľkom Maďarsku tak zotrúva niekde medzi politickou nostalgiou a krajným politickým extrémom.

Nič z toho neplatí pre vzťah Srbov a ostatných národov Juhoslávie. Slovinci a Chorváti vnímali Srbov ako garanta vzniku vlastného národného štátu v rámci federácie južných Slovanov, ale nie ako záchrancu pred národným zánikom. Ekonomicky a kultúrne v spoločnej federácii dominovali Chorváti a Slovinci, politicky a vojensky Srbi. To nevyhnutne muselo viesť k napätiam vo vzájomných vzťahoch. Predpokladom konfliktov, ktoré nakoniec v dôsledku delenia federácie s víziou Veľkého Srbska a Veľkého Chorvátska vyústili až do krvavej tragédie, boli veľké srbské menšiny v Chorvátsku (v Krajine, v Slavónii a v Srijemu), v Bosne a v Kosove, a albánske obyvateľstvo Kosova, Srbska a Macedónska. Špecifickým problémom Balkánu je Bosna a Hercegovina – "Juhoslávia v malom". Chorvátov so Srbmi spája spoločný jazyk, všetky národy a etnické skupiny koncept juhoslavizmu. Ten ale podobne ako čechoslovakizmus bol len ideologickým konštruktom, ktorý reálne nebolo možné naplniť. Cez územie bývalej Juhoslávie totiž prechádza niekoľko kultúrno-civilizačných rozhraní, ktoré za niekoľko desaťročí existencie spoločného štátu nebolo možné prekonať. A už vôbec nie s pomocou ideológie illyrizmu, juhoslavizmu alebo komunizmu. Tie rozhrania oddeľujú územia a populácie, ktorých kultúra, hodnoty a kolektívne identity sa formovali vo veľmi odlišných podmienkach.

Konštrukcia národných identít vychádza z prirodzenej túžby človeka po zaradení do určitej primárnej ľudskej komunity, z prirodzenej ľudskej potreby patriť k vyššiemu celku, z túžby po kolektívnom vyjadrení sebaidentifikácie a sebainterpretácie. Zároveň je dôsledkom schopnosti, ale aj potreby človeka ako ľudskej bytosti klasifikovať ľudské spoločenstvá. A ako príslušník určitej skupiny je takto zaraďovaný členmi iných skupín, ktoré charakterizuje odlišná identita. Rôzne typy identít vychádzajú z príslušnosti k rodovým a tribálnym skupinám, k jazykovej alebo etnickej skupine, k určitému územiu, ku konfesionalnej alebo sociálnej skupine (kaste), k teritoriálne a administratívne vymedzenej komunite (obci) alebo regiónu, k politicko-administratívne celku (štátu), ku stavovskej a profesnej skupine. Tieto identity, ktoré sa menia v čase a priestore, môžu byť hierarchicky usporiadané, môžu sa prelínať aj navzájom vylučovať, môžu sa podmieňovať aj existovať paralelne vedľa seba.

Obr. 3
*Chorvátsko, Krajina, júl 2002. Dôsledky operácie "Oluja" (Búrka) z leta 1995, ktorá viedla k "etnickému vyčisteniu" územia bývalej "vojenskej hranice" od srb-
ského obyvateľstva. (Foto autor)*

Obr. 4
Chorvátsko, Krajina, júl 2002. Vypálené obydlie. (Foto autor)

Obr. 5

Chorvátsko, Krajina, júl 2002. Zdevastované, vyľudnené územie po operácii chorvátskych ozbrojených síl v lete 1995. (Foto autor)

Kolektívna identita môže spontánne vznikáť len na úrovni malých kolektív, založených na face-to-face komunikácii. Prípísaná spoločná kategoriálna identita (napr. národnosť) neplodí "prirodzene" solidárny vzťah. Vytváranie spoločnej (národnej) minulosti nie je dostatočnou podmienkou pre používanie spolupatričnosti s kolektívnym útvarom (národom). Mocenské špičky spoločnosti sa preto nespoliehajú na spontánny rozvoj "korporatívneho ducha". Rozvíjanie členskej solidarity je inštitucionalizovanou a zámerne organizovanou činnosťou, ktorá vo väčšej alebo menšej miere manipuluje ľudským myslením (KUSÁ 1997: 259). Pritom spôsob, akým sa pokúšame v súčasnosti rekonštruovať obsahové a formálne súvislosti individuálneho a kolektívneho vedomia, je významne riadený kritériami, ktoré vznikli až v kontexte národnoštátneho myslenia 19. storočia. Dôležitými cieľovými predstavami tohto myslenia bolo prekonanie stále zreteľnejšie pocítovanej sociálnej a kultúrnej diferencovanosti a konštituovanie jednotnej, homogénnej, t.j. bezkonfliktnej spoločnosti (národa). Aby táto argumentácia získala väčšiu závažnosť, stalo sa štandardným prístupom v manipulácii s identitami projektovať koncept homogénnej národnej spoločnosti aj späť do minulosti, s cieľom historicky legitimizovať snahu o národnú jednotu a zdôvodniť "zákonitú" nevyhnutnosť národného, resp. národnoštátneho rozvoja. Historicko-kultúrna mapa Európy však nikdy nebola jednotná (CSÁKY 1999: 7).

Aj cesty k národnej jednote boli rôzne. Boli dané konkrétnymi historickými okolnosťami, niekedy doslova historickými náhodnosťami, charakterom lokálnych elít, ktoré stáli v čele procesu "budovania národa". Národné elity museli narábať nielen s kvalitatívnymi charakteristikami obyvateľstva, ale aj s dávnejšie sformovanými identitami roľníckych

populácií, z ktorých formovali (budovali) národ. U stredo- a východoeurópskych národov je na prvý pohľad zrejماً podobnosť v zdôrazňovaní materinského jazyka pri zdôvodňovaní vlastnej identity. Nie však vždy a u každého. V rozdielnych okolnostiach spočívajú základné odlišnosti etnických identít jednotlivých národných komunít strednej a juhovýchodnej Európy.

Ako už bolo niekoľkokrát zdôraznené, “national building” povyšovalo etnicitu do polohy dominujúcej identity, s cieľom homogenizovať kultúrne diverzifikované, prevažne roľnícke obyvateľstvo, pričom eliminovalo a marginalizovalo iné identity. Predovšetkým to platilo pre identity kultúrno-regionálne, konfesiónalno-regionálne a stavovské (regionálno-stavovské), ktoré mohli mať charakter až subetnickej identity. (Např. Csangó, Sikuli, Gorali, Vlasi, Istrianci apod.) Ďalšie identity boli oslabované viac ako dôsledok modernizácie. (Např. sekularizáciou konfesiónalna identita, migráciami a celkovou kultúrnou nivelizáciou príslušnosť k etnografickým skupinám apod.) V tomto procese sa však niekedy uplatnili tradičné, predmoderné identity, ktoré získali postavenie hlavného etnoidentifikačného znaku. A to ako v interskupinových kontaktoch, tak aj v skupinovej sebaidentifikácii. Takže v tomto procese sa mnohé tradičné identity strácajú, resp. sú oslabované, iné získavajú dominantné postavenie. Významným momentom je prelínanie sa identít, prípadne koncentrácia viacerých identít, ktorá tak získa etnoidentifikačný/etnodiferenciačný status. Práve prelínaním a koncentráciou identít – tradičných, ktoré boli dôležité pre predmoderného človeka (najmä konfesiónalna príslušnosť), a moderných (najmä etnická príslušnosť) sa výrazne oslabuje možnosť voľby alternatívnych identít, na ktoré by sa mohli orientovať jednotlivci i menšie skupiny občanov. Resp. sa posilňujú mechanizmy vynucovania skupinovej lojality. Pri výraznom prelínaní, resp. koncentracii identít v podmienkach medziskupinového konfliktu jednotlivec nenachádza možnosť alternatívnych postojov a je nútený bezvýhradne sa prispôbiť podmienkam, ktoré diktujú víťazi aktuálneho politického diskurzu. Zo zajatia takejto skupinovej identity už niet úniku – iba ak za cenu spoločenskej ostrakizácie, v horšom prípade vypudenia z komunity. Postihnutý jednotlivec/skupina tak môže trpieť psychickou alebo sociálnou depriváciou a stratou pocitu bezpečia, resp. pocitom existenciálneho ohrozenia. Až po stratu ekonomických podmienok prežitia a po vydanie na milosť či nemilosť v situácii medziskupinového násillia, kde iba príslušnosť ku skupine garantuje osobnú ochranu. Táto situácia, ktorú poznáme z reportáží i memoárov z nedávnych vojnových udalostí na Balkáne, už evokuje podmienky v archaických spoločnostiach, kde vypudenie z klanu bolo najťažším trestom. Pretože v podmienkach existencie týchto spoločností jednotlivec bez ochrany príbuzných nedokázal prežiť.

Prelínanie či koncentrácia identít môže mať rôzny charakter a kvalitu. Práve pre Balkán, a to najmä pre teritórium bývalej Juhoslávie je charakteristické prelínanie konfesiónalnej a etnickej identity, takže tunajšie etniká majú charakter etnokonfesiónalných skupín. Např. na území Bosny a Hercegoviny je etnonymum vyjadrením konfesiónalnej príslušnosti: katolícki Chorváti sa nazývali “latinci” alebo “krisčjani”, pravoslávni Srbi “hrisčjani” či “vlahi”. Termínom “bošnjaci” sa tradične označovalo moslimské obyvateľstvo. Na tomto príklade vidieť zároveň aj prítomnosť sociálnej znakovosti, ktorá ešte posilňuje medziskupinovú diferencovanosť a rivalitu. Termín “Bošnjaci” odráža privilegované postavenie moslimov v Bosne niekoľko storočí ovládanej Osmanmi. Od srbského obyvateľstva ich okrem privilegovaného postavenia odlišoval ešte aj fakt, že išlo prevažne o urbánnu populáciu. Etnonymum “Vlahi” označuje súčasne jednu zo skupín arumunského obyvateľstva Balkánu a zároveň (polo)nomádnú pastiersku populáciu jeho horských oblastí. Práve slobodným

pastierskym obyvateľstvom bolo osídľované turecké pomedzie, i keď v prípade Bosny a Krajiny ide o ľudí ortodoxného vierovyznania, hovoriacich slovanským (srbochorvátskym) jazykom.¹²

Pre pochopenie odlišností stredoeurópskeho priestoru, kde sa uplatňoval európsky právny systém spojený s feudálnymi väzbami a z nich vyplývajúcej sociálnej štruktúry a sociálnych vzťahov, a Balkánu je potrebný krátky exkurz do politického, právneho a daňového systému Osmanskej ríše, ktorý výrazne formoval charakter jeho obyvateľstva. Vysvetľuje totiž historické pozadie a príčiny formovania sa etnokonfesionálnych a etnosociálnych skupín, ktoré kresťanské monarchie strednej Európy v takejto podobe a rozsahu nepoznali.¹³

Osmanská ríša v dobe svojho rozkvetu patrila k opaku národných štátov. Išlo o univerzalistickú ríšu tvorenú najrôznejšími heterogénnymi zložkami. Vyznačovala sa veľkou etnickou rôznorodosťou, popri sebe existovali početné náboženstvá. Viac než etnicky a nábožensky sa však sultánovi poddaní líšili skôr v právnom a ideologickom než sociologickom ohľade na dve kategórie: *’askerî* a *re’âyâ*. *’Askerî* zahŕňali všetkých služobníkov štátu, a najmä vojakov, ktorí boli za svoje služby oslobodení od daní a boli výlučne moslimovia. *Re’âyâ* boli prevažne vidiečania, moslimovia aj *zimmi*.¹⁴ Išlo o priamych výrobcov, poddaných sultána, ktorí podporujú štát finančnými poplatkami zo svojej práce a ktorí sa vyznačovali veľkou sociálnou diferenciáciou.

Osmanská ríša bola produktom syntézy – spoločnosť bola na základe súdobých kritérií diferencovaná podľa náboženstva a pohŕdala kultúrnymi a jazykovými rozdielmi, zo všetkého najviac etnickým pôvodom. Štatút kresťanov a Židov, nazývaných *zimmi*, bol určený zákonom *šarî’a* a uznával právo slobodne vyznávať svoju vieru. Avšak udržiaval ich v podriadenom postavení poddaných druhej kategórie voči pravým veriacim. Osmanská moc od nich vyžadovala platenie dane z hlavy zvanej *cizye* alebo *haraç*, ktorá bola známkou ich podriadenosti moslimskej nadvláde. Nemoslimovia boli podriadení rôznym diskriminačným opatreniam a zákazom, vyjadrujúcim ich nižšie spoločenské postavenie. *Zimmi* nesmeli jazdiť na koni, nosiť zbrane, nosili odlišné oblečenie, ich domy nesmeli prekračovať určenú výšku, museli sa vystríhať akéhokoľvek prejavu luxusu a okázalosti. Na druhej strane to bolo vyvážené istou administratívnou a súdnou autonómiou, mohli si ponechať svoje kultové miesta a slobodne praktikovať svoje náboženstvo. Mali právo na sultánovu ochranu (HITZEL 2001: 79-80).

Ortodoxní Gréci, Arméni, Židia a moslimovia formovali náboženské komunity zvané *millet*. Každý *millet* si volil svojho vlastného predstaviteľa, ktorý bol potvrdzovaný sultánom. Ich právomoci sa sústreďovali predovšetkým na náboženskú oblasť. Toto rozdelenie spoločnosti do komunít na náboženskom základe uľahčilo fiškálnu a administratívnu konsolidáciu ríše a podieľalo sa na evolúcii zmyslu slova *millet*. To vo svojej konečnej podobe začalo v 19. storočí označovať jednotlivé „národy“ ríše (HITZEL 2001: 151).

Ďalšou dôležitou diferenciou bola základná odlišnosť od európskeho lénneho systému. Jedným zo základov vojenského, hospodárskeho aj sociálneho systému Osmanskej ríše bol *timar*. Systém poskytoval pôdu a fiškálne funkcie na oplátku za vojenské a správne služby. Sultán neposkytoval držiteľovi *timaru*, *timariotovi* územie a jeho obyvateľov, ale iba dane v peniazoch a naturáliách, ktoré od nich získaval. *Timariot* teda nebol majiteľom pôdy, ale ju mal prepožičanú od sultána (štátu) na dobu určitú, spravidla na tri roky za poskytovanie služieb.¹⁵ Osmanský *timar* nemal nič spoločného s lénom a pestrosťou vazalských vzťahov západných feudálnych systémov (HITZEL 2001: 97). Majiteľom pôdy bol výlučne sultán (štát), všetci obyvatelia ríše boli jeho poddanými alebo otrokmi. Preto bolo bežnou praxou

osmanského štátu presídľovanie kresťanov i moslimov, tzv. *sürgün*, využívané na zaľudnenie strategických oblastí alebo potrestanie niektorých obcí. Na rozdiel od európskych poddaných, vidiečania na osmanskom území neboli dedične pripútaní k pôde.

Špecifikum osmanského systému vlády vyplývalo zo spôsobu regrutovania rôznych služobníkov štátu, úradníkov a vojakov podľa systému zvaného *devşirme*, čo označuje odoberanie kresťanských detí z balkánskych provincií ríše. Boli „otroci“ (*kul*) sultánov: termín *kul* však nebol spájaný s otrockou podriadenosťou, ale s mocou a významným postavením. Po odobratí rodičom boli odovzdávaní na výchovu do moslimských rodín v Anatólii, kde sa islamizovali. Podľa svojich schopností boli islamizovaní mládenci vedení buď k úradníckej alebo vojenskej kariére. Z kresťanských mládencov odvedených systémom *devşirme* sa formovali aj elitné vojenské oddiely *yeniçeri*. Prísna selekcia, ktorá bola jeho súčasťou, zaisťovala väčšine z tých, ktorí ňou prešli, že mohli zaujať najvyššie posty v armáde a administratíve. Celý systém tak spôsoboval mimoriadnu etnickú pestrosť vládnucej vrstvy a jej konfesionálnu homogénnosť.

Náboženská politika osmanského štátu bola kombináciou vynútenej islamizácie, predovšetkým v rámci systému *devşirme*, a autonómneho postavenia *zımmî* a ich priamej ochrany sultánom. To stredoveká aj novoveká Európa nepoznala. Táto špecifická kombinácia náboženskej slobody a spoločenskej hierarchizácie na báze náboženstva viedla k existencii dvoch paralelných fenoménov. K absencii dôležitosti etnického alebo regionálneho pôvodu v hierarchii štátnej administratívy alebo armády, ktoré sa formovali na báze systému *devşirme* spojeného s vynútenou islamizáciou a s privilegovaným postavením moslimského obyvateľstva ríše. A zároveň k separácii – právnej, sociálnej a do určitej miery aj teritoriálnej – veľkých kolektív založených na konfesionálnej príslušnosti v rámci systému *millet*, ktorý sa stal neskôr základom formovania sa etnickej identity početných skupín obyvateľstva, usadeného na území Balkánu.

Mocenský systém, založený na *devşirme*, eliminoval etnické a regionálne afinity a z nich vyplývajúci potenciál napätia a konfliktov v prostredí vládnucej elity. Zároveň posilňoval privilegované postavenie jedného náboženstva v multikonfesionálnej ríši. Ovládanie obyvateľstva prostredníctvom systému *millet* súčasne vytvorilo podmienku integrácie veľkých skupín obyvateľstva na báze konfesionálnej identity. Systém chránil nemoslimské obyvateľstvo a vytváral mu priaznivé podmienky na vyznávanie vlastnej viery, ale zároveň ho klasifikoval ako poddaných druhej kategórie, s presne odlišiteľnými sociálne (a zároveň právne a konfesionálne) príznačnými kultúrnymi fenoménmi (materiálna kultúra, spôsob života). Moderný nacionalizmus 19. storočia spojený s emancipáciou národov Osmanského impéria tak rozvíjal zaužívaný *millet* systém, založený na separácii veľkých skupín obyvateľstva. Jasné odlíšenie veľkých kolektív založených na tradičných identitách malo na Balkáne aj svoje veľmi rozlíšiteľné sociálne vyjadrenie v zmysle sociálnej klasifikácie spoločnosti aj v jej kultúrnom vyjadrení, resp. demonštrácii kultúrnej odlišnosti, v demonštratívnom vyjadrení skupinovo príznačných kultúrnych fenoménov, čo vlastne bolo kultúrnym vyjadrením politickej a právnej nerovnosti. Identifikácia každého obyvateľa ríše s konkrétnou skupinou s rámci systému *millet* tak bola jednoznačná. Jeden zo základných princípov moderného nacionalizmu – teritoriálna separácia na základe etnickej príslušnosti - tiež mohol kontinuovať *millet* systém, ktorý viedol k teritoriálnej separácii konfesionálnych skupín najmä na území osmanských miest.¹⁶

Zásadnú odlišnosť v prelínaní sa, resp. koncentracii identít sa pokúsím demonštrovať na komparácii dvoch historicky si blízkych slovanských národov: Chorvátov a Slovákov. Chorvátska národná identita sa prekrýva s rímskym katolicizmom. Iné konfesie sa tu neuplatnili. Náboženstvo ich jasne odlíšilo od ostatných národov Juhoslávie. Samozrejme

s výnimkou Slovincov, od ktorých ich ale odlišuje jazyk a odlišná história, Talianov a čiastočne aj Maďarov. Etnodiferenciačnú úlohu v týchto dvoch prípadoch zohráva zásadná odlišnosť jazykov. Konfesionálna príslušnosť bola jasným etnodiferenciačným kritériom, či už na území Chorvátskej republiky, na území Bosny a Hercegoviny alebo v rámci celej bývalej federácie v situácii, kde jazyk (srbochorvátske dialekty) ich neodlišoval od Srbov a moslimských Bosniakov. Príslušnosť celého národa výhradne k rímskemu katolicizmu tak posilňuje mobilizačnú silu chorvátskeho nacionalizmu.

To však neplatí pre Slovákov. I keď aj v súčasnosti existuje snaha deklarovať slovenský národ ako národ katolícky, evanjelická (luteránska) menšina mala niekoľko storočí pozíciu vzdelanej elity. Zásadné, až osudové konfesionálne rozdelenie Slovenska na katolíkov a protestantov získalo aj svoje politické vyjadrenie: od kuruckých vojen až po Povstanie, s postupným doznievaním počas celého povojnového obdobia (privilegované postavenie "lipoťských luteránov" v štruktúrach KSS) až do súčasnosti. Konfesionálna však nemala sociálne výlučný charakter.¹⁷ Slováci sú však aj ortodoxnými a gréckokatolíckymi veriacimi a kalvíni, pôsobia tu aj malé protestantské cirkvi. Náboženstvo ich tak neoddeľuje ani od Rusínov - "Rusákmi" sú aj mnohí Slováci na východnom Slovensku, ani od Karpatských Nemcov, ktorí boli luteránmi aj katolíkami. Rómovia sa väčšinou hlásia k rímskym katolíkom, na konfesionálne zmiešanom území závisí ich konfesionálna príslušnosť od konfesionality konkrétnych majoritných rodín, s ktorými boli socioekonomicky previazaní. Ani dva susedné národy, voči ktorým sa profiloval slovenský nacionalizmus, nemožno identifikovať na základe konfesionálnej odlišnosti. Maďari sú zároveň katolíkami i kalvíni a menšinovo aj evanjelikmi augsburského vyznania, Česi sú protestantmi aj katolíkami. Ani sociálna výlučnosť sa nedá použiť pri konštruovaní obrazu národného nepriateľa – v etnicky heterogénnych regiónoch sa etnicita neprekrýva so sociálnou diferenciáciou. Sociálny rozmer maďarského šovinizmu 19. storočia, vyvolaný maďarizáciou hornouhorskej nobility a zemianstva, uhorských Židov aj veľkej časti sociálne vyšších vrstiev urbánnej populácie, je už iba historickou reminiscenciou a ako argument nacionalistickej ideológie a propagandy už nie je veľmi účinný. Ľudia žijúci na etnicky zmiešaných územiach majú inú osobnú skúsenosť. V minulosti – v podmienkach Slovenska ani nie tak veľmi vzdialenej, keď najmä v urbánnom prostredí a na etnicky aj konfesionálne heterogénnych územiach bola časť obyvateľstva bilingválna až trilingválna, mali hranice medzi jednotlivými etnickými komunitami často nejasný charakter. Nie tak na územiach Chorvátska a Slavónie, Krajiny, Bosny a Hercegoviny, Vojvodiny a Dalmácie, popri iných etnikách osídlených Chorvátmi. Tu je deliaca čiara medzi etnikami zväčša jasná už stáročia: vymedzuje ju jasné a každému zrozumiteľné konfesionálne rozhranie.

Samozrejme, argumentácia prelínaním sa identít nie je univerzálne upotrebitelná. A to práve na Balkáne. Výnimku predstavujú napr. moslimskí obyvatelia Sandžaku, ktorí na rozdiel od svojich spoluveriacich v Bosne nestotožnili zdedenú konfesionálnu príslušnosť so súčasnou etnicitou. Príkladom, kde toto prelínanie neplatí, sú napr. bulharskí Pomáci. Tiež sa nedá využiť na vysvetlenie etnického konfliktu v Macedónsku, ale určite platí pre horúci etnický konflikt v Kosove, kde je etnicita vyjadrená jazykovou, konfesionálnou, a dokonca aj sociokultúrnou odlišnosťou. Politický konflikt oboch etník obývajúcich Kosovo vyjadruje ich protikladné sociálne postavenie a socioekonomické záujmy.

Absencia etnokonfesionálnych skupín v strednej Európe a absencia prelínania a koncentrácie identít v tomto regióne vysvetľuje, prečo sa tu latentný etnický konflikt nestal horúcim konfliktom ako na Balkáne. Správanie sa majoritných i minoritných elít aj tu napĺňa tézu o etnizácii sociálneho konfliktu. Ide o elity sledujúce svoje záujmy a prekážajúce záujmom konkurujúcich skupín. Tieto záujmové skupiny sú v procese vzájomnej interakcie

a rivality naviazané na etnickú identitu národov a etnických skupín, ktoré reprezentujú, a čerpajú z nej vlastnú legitimitu. Mobilizačná sila nacionalistickej propagandy je však limitovaná. V etnicky heterogénnych regiónoch najmä pod vplyvom mediálnej manipulácie nepochybne stavia bariéry medzi jednotlivé etnické skupiny/majoritu a minority. Ale ľudia sú zároveň poprepájaní aj inými identitami a lojalitami, pre nich často dôležitejšími než je etnicita. Tieto identity ich naopak môžu oddeľovať od príslušníkov vlastného národa, napr. aj od časti národne sa profilujúcich elít. Absencia prelínania sa identít neumožňuje, aby konflikt elít v zápase o moc, prestíž, bohatstvo a kontrolu zdrojov získal charakter konfliktu más. Pravdepodobnosť otvoreného a násilného etnického konfliktu by sa teda mohla stať reálnou iba v prípade, ak by sa podarilo konflikt elít rozšíriť aj na iné sociálne vrstvy, čím by získal charakter konfliktu medzi radovými obyvateľmi etnicky zmiešaných oblastí strednej Európy.

POZNÁMKY

- 1 Citované podľa HONIG, J. W. – BOTH, N. 2001, s. 101-103.
- 2 Bližšie k charakteristike rôznych stránok inter-etnických vzťahov a etnického a konfesijného konfliktu na Slovensku počas deväťdesiatych rokov pozri PODOBA, J. 2000a.
- 3 K marginalizácii týchto prolémov, ako aj opozičných a nezávislých skupín z obdobia prestrojky po politickom prevrate pomocou nacionalistickej propagandy pozri PODOBA, J. 2000b.
- 4 Je zaznamenané množstvo osobných výpovedí obetí etnického násillia u všetkých dotknutých etnokonfesijných skupín, dokladajúcich tento fenomén. Z citovanej literatúry pozri práce S. Drakulić, N. M. Naimarka, J. W. Honiga a N. Botha.
- 5 K aktívnym účastníkmi etnických konfliktov patrí aj ďalšia skupina, muži donútení pridať sa k ozbrojeným zložkám niektorej z konfliktných skupín, ktorí ale k týmto skupinám nepatria. Týka sa to tak pravidelných armád či domobrany, ako aj paramilitantných skupín. Ide o všeobecný jav sprevádzajúci občianske vojny 20. storočia. V prípade etnických konfliktov počas 90. rokov v oblasti západného Balkánu to boli napr. príslušníci nesrbských národností obývajúcich Srbsko a Čiernu Horu, počas vojny v Bosne sa to týkalo bosnianskych Chorvátov prinútených vstupovať do srbských ozbrojených zložiek.
- 6 V dobovej literatúre prevládajú romantizujúce interpretácie o úlohe horalov z Dinárskych hôr v ozbrojených konfliktoch mediteránnej oblasti od 15. storočia, ako aj o úlohe uskokov a hajdukov. Súhlasím s Normanom Naimarkom, že vysvetlenia treba hľadať skôr v charaktere politických udalostí 40. rokov 20. storočia, než hľbaním o špecifikách národných mentalít „temného Balkánu“. Iným problémom, ktorý Naimark spochybňuje, je pozícia slobodných obyvateľov hraničných oblastí medzi Habsburským a Osmanským impériom, vo vzťahu k interpretácii etnických konfliktov a ich brutality. Zo širšieho metodologického hľadiska je pri skúmaní tohto problému vhodné rozšíriť ich aj na ďalšie skupiny „hraničiarov“ v iných oblastiach stredovýchodnej a východnej Európy, ktorí na základe svojho privilegovaného postavenia vytvorili špecifické etno/konfesijné/regiónálne – stavovské skupiny (napr. Sikuli, kozáci a pod.). Sú dôležité aj z hľadiska komparatívnej interpretácie problému, keďže v strednej Európe v priebehu 18. storočia asimilovali s väčšinou roľníckou populáciou, zatiaľ čo na Balkáne a v Rumunsku je takáto príslušnosť (alebo povedomie o takomto pôvode) dodnes v niektorých regiónoch integrálnou súčasťou kolektívnych aj individuálnych identít. Na dôležitosť sociál-

- neho postavenia takéhoto obyvateľstva a jeho úlohy pri interpretácii prudkosti etnických konfliktov na Balkáne okolo roku 1912, počas 2. svetovej vojny alebo v deväťdesiatych rokoch upozorňuje aj Ernest Gellner (2002, 79) vo svojich úvahách o vzťahu medzi organizáciou a kultúrou. Tento problém zatiaľ nebol kvalifikovane vedecky preskúmaný, takže v tejto práci nebude argumentačne využívaný pri zdôvodňovaní diferencií medzi strednou Európou a oblasťou západného Balkánu. Určite však pri hľadaní historických koreňov súčasných medziskupinových a inter-etnických konfliktov a ich charakteru tento problém stojí za preskúmanie.
- 7 Tento názor dominuje v slovenskej spoločenskovednej literatúre v dôsledku slabej rozvinutosti sociálnych a politických vied a z toho vyplývajúcej dominantnej pozície historiografických prístupov v spoločenskovednom diskurze. Z najnovšej literatúry pozri Štefan ŠUTAJ et al. 2004, 2005.
 - 8 Tento postoj prezentuje v syntetickej práci o etnických čistkách Andrew Bell-Fialkoff. Počas troch balkánskych vojen v deväťdesiatych rokoch sa s týmto názorom bolo možné stretnúť v dennej tlači aj vo verejnosti. Dodnes ho propagujú niektorí radikálni nacionalisti.
 - 9 ERIKSEN, Th. H.: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London/Boulder, Colorado, Pluto Press, 1993, s. 62. Pozri tiež BARTH, F.: Introduction. In: BARTH, F. (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*. Oslo, Scandinavian University Press, 1969, s. 9-38.
 - 10 Kornélia Jakubíková uvádza k problému konkrétne etnografické dáta z prostredia južného Slovenska na začiatku 90. rokov 20. storočia. V jednej skúmanej obci sa napríklad jej obyvatelia maďarskej národnosti identifikujú s reformovanou cirkvou, v celej oblasti sú za „skutočných Maďarov“ považovaní kalvíni. Slováci sami seba označujú za roľníkov. V inej lokalite má slovenská etnicita pôvod v rímskokatolíckom vierovyznaní, aj keď sa omše slúžia v maďarskom jazyku. U presídlencov z Dolnej zeme sa slovenská etnicita jednoznačne spája s protestantizmom augsburského vyznania. JAKUBÍKOVÁ, K.: Culture, Language and Religion as Identification Factors. In: KANTOR, R. (ed.): *Borderlands Culture Identity*. Cracow, Institute of Ethnology, Jagiellonian University, 1996, s. 47- 48.
 - 11 Odlišná situácia bola na konci tridsiatych rokov v súvislosti so snahami o vytvorenie „Veľkého Slovenska“ pričlenením niektorých častí východnej Moravy, obývaných moravskými Slovákmi. Išlo však o politický avanturizmus bez reálnych politických cieľov. Bližšie pozri MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938 -1945*. Mladá Fronta, Praha 1997.
 - 12 Vlahi (slovanské exoetnonymum pre arumunské pastierske populácie Balkánu), obývajúci Bosnu a Hercegovinu a Krajinu, sa od arumunských populácií líšili (pravoslávnu) vierou, (slovanským) jazykom a v oblasti tzv. vojenskej hranice aj právnym postavením slobodných hraničiarov, ale nie spôsobom života. Väčšina balkánskych Arumunov boli islamizovanými (polo)nomádnyimi pastierskymi populáciami (Sarakačani, Karakačani, Kucovlasi, Pindovlasi a pod.). Od nich sa výrazne odlišovali Cincari, ktorí boli helenizovanou ortodoxnou urbánnou populáciou a stali sa nositeľmi panhelenizmu v balkánskom priestore. Napriek snahám rumunskej vlády v medzivojnovom období, jazyková, konfesiónalna, sociokultúrna aj teritoriálna segmentácia arumunských populácií Balkánu neumožňovala účinný národotvorný proces. Väčšina arumunských skupín tak v priebehu 20. storočia asimilovala do majoritného obyvateľstva.
 - 13 Keďže tento príspevok je publikovaný v stredoeurópskom vedeckom časopise, nepokladám za nevyhnutné oboznamovať čitateľa s charakterom stredoeurópskej hierarchizovanej stavovskej agrárnej spoločnosti a jej sociálnej štruktúry.

- 14 Táto kategória sultánových poddaných nezahŕňa otrokov.
- 15 Držitelia timarov formovali aj elitnú časť osmanskej armády, jazdu (*timarli sipâhî*).
- 16 Zrejme nie je náhoda, že brutálne etnické čistky 20. storočia spojené s genocídou začali po balkánskych vojnách a v priebehu a po skončení 1. svetovej vojny práve na území Turecka. Kombinácia princípu separácie a priehľadnosti systému millet s agresívnosťou a technokratickou dôslednosťou mladotureckého integrálneho nacionalizmu smerovala k etnickému vyčisteniu územia Turecka od skupín obyvateľstva začlenených do nemoslimských milletov. Napriek tvrdej národnostnej diskriminácii neboli moslimskí Kurdi, ktorí s etnickými Turkami patrili do spoločného milletu, vystavení etnickej čistke charakteru genocídy. Práve Kurdi sa veľkou mierou podieľali na utrpení a vyvražďovaní svoji východoanatólskych susedov Arménov. Bližšie pozri NAIMARK, Norman M. 2006, najmä s. 21 až 55.
- 17 Platí to pre makrosociálnu rovinu. V mikrosociálnej sa často prelínali etnické, konfesijné a sociálne charakteristiky, sociálne sa napr. vydeľoval privilegovaný nemecký patriciát, ktorý bol prevažne evanjelického vierovyznania, alebo nemeckí obyvatelia privilegovaných území. Táto skutočnosť sa však nedala účinne využívať pri formovaní moderného nacionalizmu v strednej Európe, pretože sa nevzťahovala na celé etnikum. Príslušnosť katolíkov k nižším sociálnym vrstvám alebo k sociálne a teritoriálne marginálnym skupinám sa vyskytovala aj v etnicky homogénnych slovenských oblastiach, niekde mali sociálne marginálne postavenie katolícki nemeckí horali (Handrbulci, Huncokari).

LITERATÚRA

- ALLEN, T., EADE, J. (1999): Introduction. In: Allen, T., Eade, J. (eds.): *Divided Europeans: Understanding Ethnicities in Conflict*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, s. 1- 10.
- ALLEN, T., EADE, J.(1999): Understanding Ethnicity. In: Allen, T., Eade, J. (eds.): *Divided Europeans: Understanding Ethnicities in Conflict*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, s. 11 – 40.
- BARŠA, P. (1999): Národnostní konflikt a plurální identita. In: Barša, P., Strmiska, M.: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 11-172.
- BARTH, F. (1969): Introduction. In: Barth, F. (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference*. Boston: Little Brown, s. 9-38.
- BELL-FIALKOFF, A. (2003): *Etnické čistky*. Praha: Práh.
- CSÁKY, M. (1999): Úvod. In: Csáky, M., Mannová, E. (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Historický ústav SAV a Academic Electronic Press, 1999, s. 7-20.
- DENCIK, L. (1992): Proces etnifikácie a deetnifikácie sociálnych konfliktov. In: Plichtová, J. (ed.): *Minority v politike*. Bratislava: Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1992, s. 123-129.
- DRAKULIĆ, S. (1992): *Balkan Express. Fragments from the other side of war*. London: Hutchinson.
- DRAKULIĆ, S. (2005): *Jak jsme přežili komunismus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ERIKSEN, T. H. (1993): *Ethnicity & Nationalism. Anthropological Perspectives*. London, Boulder, Colorado: Pluto Press.
- ERIKSEN, T. H. (1998): *Ethnicity and Culture: a Second Look*. Paper given at the 6th SIEF conference „Roots and Rituals: Managing Ethnicity“. Amsterdam, April 20.

- FENTON, S. (2003): *Ethnicity*. Cambridge: Polity Press.
- FRIČ, P. (1995): Základné črty konfliktu Slovákov a Maďarov na Slovensku. In: *Mýty a kontramýty. Sociologický a etnopsychologický výskum slovensko-maďarských vzťahov na Slovensku*. Bratislava – Dunajská Streda: Nadácia Sándora Máraiho a NAP Kiadó, s. 11-27.
- GELLNER, E. (1993): *Národy a nacionalismus*. Praha: Hřibál.
- GELLNER, E. (2002): *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- GILLILAND, M. K. (1995): Nationalism and Ethnogenesis in the Former Yugoslavia. In: Romanucci-Ross, L., De Vos, G.A. (eds.): *Ethnic Identity, Creation, Conflict and Accomodation*. Walnut Creek, London, New Delhi: Altamira Press, s. 197-221.
- HALPERN, J. M., KIDECKEL, D. A. (2000) (eds.): *Neighbours at War. Anthropological Perspective on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press University Park.
- HITZEL, F. (2001): *Osmanská říše v 15. – 18. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- HOBSBAWM, E. J. (2000): *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- HONIG, J. W., BOTH, N. (2001): *Srebrenica. Zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta.
- HOROWITZ, D. L. (1985): *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley – Los Angeles – London.
- HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (1996) (eds.): *Ethnicity*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996.
- JAKUBÍKOVÁ, K. (1996): Culture, Language and Religion as Identification Factors. In: Kantor, R. (ed.): *Borderland Culture Identity*. Cracow: Institute of Ethnology, Jagiellonian University, s. 45-49.
- KANOVSKÝ, M. (2001): Ludské druhy a ľudská myseľ – kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In: *Etnické stereotypy z pohľadu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, s. 9 – 16.
- KUSÁ, Z. (1997): Sociálne puto a konštrukcia sociálnej identity. In: Bačová, V., Kusá, Z. (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 253-262.
- NAIMARK, N. M. (2006): *Plameny nenávisti. Etnické čistky v Evropě 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PODOBA, J. (1997): Menšinové elity a etnický konflikt: Dilemy vývoja interetnických vzťahov na Slovensku. In: *Slezský sborník*, 95, 1-2, s. 111 - 120.
- PODOBA J. (1999): Between Rancour and Cooperation: Ethnic Conflict in Slovakia. In: Allen, T., Eade, J. (eds.): *Divided Europeans: Understanding Ethnicities in Conflict*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, s.77-85.
- PODOBA, J. (2000a): Ethnic Identity and Minority Elites: Linkages and Determinants of Ethnic Conflict. In: Kiliánová, G., Riečanská, E. (eds.): *Identity of Ethnic Groups and Communities*. Bratislava: Institute of Ethnology of SAS, s. 79-104.
- PODOBA, J. (2000b): Nationalism as a Tool: Creating New Symbols of Ethnic Identity. In: Dekker, T., Helsloot, J., Wijers, C. (eds.): *Roots & Rituals. The Construction of Ethnic Identities*. Amsterdam: Het Spinhuis, s. 315-327.
- PODOBA, J. (2002): The Differences in Similarity: Two Models of Ethnic Conflict in Post-Communist Europe. In: *Slovak Foreign Policy Affairs*, III, No II, s. 49 - 64.
- ROMANENKO S. (2001): Causes of the Disintegration of the Former SFRY and Yugoslavia. In: Šimko, D., Haumann, H. (eds.): *Peace Perspectives for Southeast Europe*. Basel: Academia, s. 15-24.
- SALNER, P. (1994): Časti vzorca. In: *Text*, 1, s. 41-50.
- ŠUTAJ, Š. (2004) (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum.

Práca vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV "Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy."

**TWO FACES OF ETHNIC CONFLICT IN
POSTCOMMUNIST EUROPE
(Comparison of Eastcentral- and Southeastern European Regions)**

Summary

Situation after the breakdown of the totalitarian political systems in Eastern, Southeastern and East Central Europe is characterized by surge in nationalism and its exploitation in political relations between the nations inhabiting these areas – in particular, between majority groups and ethnic minorities. The demise of communist regimes has been accompanied by an escalation of ethnic tension and political conflicts which have an ethnic background or which have been interpreted as ethnically motivated. In East Central Europe, ethnic conflict is still „merely“ a dangerous political game played by the current post-communist elite. In the region of Southeastern Europe is the situation very different: here the demise of communism has been accompanied by three bloody ethnic wars.

An open issue in the study of ethnicity is its relation to ethnic conflict. Indubitably, ethnic conflict cannot exist without ethnic identity. However, it is a different issue, whether the entire complex of phenomena defined as an increase of national identity, self-awareness or self-confidence consistently has to lead – as is often stated especially in relation to the war in former Yugoslavia – to an open hot ethnic conflict. And what are the determinants and accelerators to this process?

The growth of nationalism in post-communist countries was not an outburst of long suppressed ethnic resentments of the past, but the effects of material interests and the will to power following the swift disintegration of the power relations stabilized for forty years and the domination of communist ideology. On the other hand, the combats for political power and influence, the processes forming new political elites have had different consequences in different post-communist regions.

The paper is aiming to answer this question using first of all the argumentation of collective identities analysis. It compares the situation in East Central Europe and in Southeastern

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 54, 2006, Number 4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 54, 2006, No 4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 54, 2006, Nr. 4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49-616
